

Paweł Kobes

Uniwersytet Warszawski

pawel.kobes@interia.pl

ORCID: 0000-0002-2129-5181

<https://doi.org/10.26881/gsp.2020.3.11>

Samoistny dozór kuratora sądowego – propozycja nowego środka karnego

1. Wprowadzenie

Na przestrzeni wielu lat można zaobserwować zmiany w podejściu do reakcji na przestępstwa polegające na stopniowym odchodzeniu od instytucji koncentrujących się przede wszystkim na stwarzaniu przestępcy dolegliwości jako podstawowej reakcji na popełnione przez niego przestępstwo, szukając jednocześnie rozwiązań prawnych stwarzających większe możliwości wsparcia przestępcy w jego trwałym powrocie do życia społecznego w zgodzie z przyjętymi normami. Te zmiany widać szczególnie w działaniach zorientowanych na ograniczenie stosowania kary pozbawienia wolności i zastępowania jej innymi środkami reakcji prawnej, pozwalających na prowadzenie oddziaływań wobec przestępcy w warunkach wolnościowych. Można w tym miejscu wskazać chociażby instytucje związane z poddaniem sprawcy przestępstwa okresowi próby, czy też ideę sprawiedliwości naprawczej¹. Warto również wspomnieć o art. 37a k.k.², stwarzającym alternatywę dla kary pozbawienia wolności³; art. 37b k.k. pozwalającym na łączenie kary pozbawienia wolności z karą ograniczenia wolności⁴; art. 58 § 1 k.k. czy też art. 59 k.k., które stwarzają szeroką możliwość orzekania środków karnych⁵.

Powyższym zmianom towarzyszy wciąż rosnąca pozycja zawodowa kuratorów sądowych, ich profesjonalizacja, a także zwiększający się zakres ich roli i obowiązków w ramach reakcji na przestępczość.

¹ Zob. szerzej: W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006, s. 10 i n.

² Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553; dalej: k.k.).

³ Zob. szerzej: J. Giezek, *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzonej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8, s. 25 i n.

⁴ Zob. szerzej: M. Małecki, *Sekwencja krótkoterminowej kary pozbawienia wolności (art. 37b k.k.) – zagadnienia podstawowe*, „Palestra” 2015, nr 7–9, s. 37 i n.

⁵ Zob. szerzej: V. Konarska-Wrżosek [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015, s. 389.

Dlatego celem niniejszego artykułu jest włączenie się w dyskusję na temat miejsca i roli kuratora sądowego w polityce kryminalnej, zorientowanej na ograniczanie represji karnej przy jednoczesnym poszukiwaniu rozwiązań wspierających przestępców w ich powrocie do społeczeństwa, oraz zaproponowanie nowego środka karnego w postaci samoistnego dozoru kuratora sądowego⁶.

2. Założenia nowej instytucji

Proponowany nowy środek karny miałby w istocie pełnić przede wszystkim funkcję indywidualnoprewencyjną. Środek ten byłby wykonywany przez zawodowego kuratora sądowego przy zastosowaniu metod i technik resocjalizacyjnych, co wynika z charakteru kurateli sądowej i zasad, w oparciu o które kurator pracuje z podopiecznym. Tym samym nowa instytucja wypełniłaby lukę w obecnie obowiązującym katalogu środków karnych i środków kompensacyjnych, o czym była mowa wcześniej.

Działania kuratora w ramach wykonywanego dozoru koncentrowałaby się na dwóch zasadniczych funkcjach: funkcji wychowawczo-resocjalizacyjnej i nieodłącznie związanej z nią funkcji profilaktycznej. Otóż zasadnicza praca kuratora z podopiecznym miałaby być zorientowana na zapobieżenie popełnieniu w przyszłości przez podopiecznego kolejnego przestępstwa. Funkcje wychowawczo-resocjalizacyjne i profilaktyczne miałby zostać wsparte czynnościami diagnostycznymi i kontrolnymi, które służyłyby głównie utrwalaniu nabytych akceptowalnych społecznie postaw. Należy jednocześnie podkreślić, że czynności kontrolne nie miałby mieć jednak charakteru dominującego, jak ma to miejsce w przypadku dozoru kuratora w ramach środków probacyjnych.

Kurator prowadziłby oddziaływanie wychowawcze w ramach sprawowanego dozoru na zasadzie pracy z indywidualnym przypadkiem. Dzięki temu kurator mógłby realizować program resocjalizacyjny w oparciu o indywidualne cechy podopiecznego, jego uwarunkowania środowiskowe, a także przy uwzględnieniu czynników, które doprowadziły go do popełnienia przestępstwa. W ramach podejmowanych oddziaływań wychowawczo-resocjalizacyjnych kurator miałby prawo nakładać na skazanego określone obowiązki. Metoda indywidualnych przypadków pozwala na holistyczne podejście do problemów skazanego, tkwiących u podstaw jego konfliktu z prawem, jak również na kompleksowe oddziaływanie wykraczające poza osobę samego sprawcy, ale z nim związane.

Oczywiście, podstawą oddziaływania wychowawczo-resocjalizacyjnego musi być właściwie sporządzona diagnoza – która stanowi bardzo ważny element pracy z podopiecznym – metodą indywidualnego przypadku. Konieczność przeprowadzenia diagnozy nie wynika jedynie z faktu, że jest ona immanentnym elementem omawianej metody, ale przede wszystkim wynika ona z tego, że jest to jeden z kluczowych

⁶ Rozważania podjęte w niniejszym artykule stanowią część szerszego ujęcia wskazanego zagadnienia [w:] P. Kobes, *Funkcje kuratora w polityce kryminalnej*, Warszawa 2019, s. 311 i n.

warunków osiągnięcia celów prewencji indywidualnej. Zebranie wszystkich koniecznych informacji o skazanym, jego osobowości, uwarunkowaniach środowiskowych, a przede wszystkim rodzinnych, o czynnikach destrukcyjnych, jak również o tych elementach, które mogą stanowić podstawę budowania współpracy z podopiecznym, pozwala sformułować właściwą prognozę kryminologiczną, optymalną dla osiągnięcia zakładanych celów⁷.

Funkcja profilaktyczna kuratora w ramach sprawowanego dozoru polegałaby na umacnianiu pozytywnych czynników determinujących właściwe postawy skazanego. Przede wszystkim, realizując funkcję profilaktyczną, kurator prowadziłby oddziaływania w tym środowisku, które w głównej mierze stało się czynnikiem determinującym przestępcze zachowanie skazanego. Jeżeli bowiem diagnoza wykazałaby, że źródłem konfliktu skazanego z prawem jest sytuacja rodzinna, kurator musiałby podjąć działania zorientowane na wyeliminowanie czynników destrukcyjnych tkwiących w rodzinie (np. braku komunikacji między członkami rodziny, braku umiejętności pełnienia ról rodzicielskich, alkoholizmu lub innego rodzaju uzależnienia członka rodziny, braku umiejętności funkcjonowania w relacjach interpersonalnych, złej sytuacji finansowej rodziny). Natomiast, gdyby okazało się, że czynnikiem przesądającym o tym, że sprawca popełnił przestępstwo, był brak pracy, problemy finansowe lub uzależnienie od alkoholu czy środka odurzającego, kurator musiałby podjąć w tym zakresie odpowiednie działania (np. pomóc znaleźć pracę, pomóc wybrać odpowiedni kurs dokształcający, pomóc napisać CV, nakłonić sprawcę do leczenia odwykowego, pomóc w znalezieniu odpowiedniej instytucji terapeutycznej, itp.).

Realizacja funkcji profilaktycznej musi opierać się na założeniu (które w obecnym systemie prawnym nie jest dostatecznie realizowane), że oddziaływanie na samego sprawcę jest niewystarczające dla zapobieżenia jego ponownemu wejściu w konflikt z prawem. Bowiem bez równoczesnego oddziaływania na środowisko skazanego i udzieleniu przez to środowisko pomocy w usunięciu przeszkód do funkcjonowania zgodnie z regułami społecznymi (które to środowisko także tworzy), będą znacznie obniżone możliwości osiągnięcia zakładanego celu indywidualnoprewencyjnego⁸. Inaczej rzecz ujmując, realizacja funkcji profilaktycznej musi obejmować działania, które będą skierowane nie tylko na samego skazanego, ale również na jego środowisko.

Tak szeroki zakres oddziaływania kuratora będzie miał niewątpliwie przewagę nad obecnymi rozwiązaniami prawnymi, które głównie koncentrują się na osobie samego sprawcy, pomijając inne okoliczności. Szczególnie jest to dostrzegalne w przypadku skazania sprawcy przestępstwa na bezwzględną karę pozbawienia wolności, której realizacja polega na podejmowaniu szeregu oddziaływań resocjalizacyjnych ukierunkowanych wyłącznie na osobę skazanego. To sprawia, że nierzadko po wyjściu z izolacji penitencjarnej i powrocie do swojego naturalnego środowiska skazany styka się

⁷ V. Konarska-Wrzošek, *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002, s. 94.

⁸ Por. A. Gaberle, *Problemy zapobiegania przestępczości [w:] Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiakalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994, s. 85.

z tymi samymi nierozwiązanymi problemami, które miały znaczący wpływ na jego zachowanie, a w konsekwencji na jego konflikt z prawem.

To bardzo zawężone podejście politycznokryminalne jest zauważalne także na gruncie obowiązującego katalogu środków karnych. Wszystkie bowiem środki karne, przewidziane w systemie naszego prawa karnego koncentrują się jedynie na postawie samego sprawcy. Nie obejmują one swoim zakresem eliminowania z otoczenia skazanego czynników determinujących postawy karygodne. Dlatego wydaje się, że postulowane rozwiązanie wypełni tę zauważalną lukę w systemowej pomocy sprawcom przestępstw, w prowadzeniu życia zgodnego z obowiązującymi normami społecznymi, w tym prawnokarnymi.

Oddziaływanie kuratora nie tylko na skazanego, ale również na jego środowisko, z którym pozostaje w interakcjach, będzie stanowiło również formę realizacji opisywanej już funkcji edukacyjno-kreującej.

W ramach pracy metodą indywidualnych przypadków kurator pełniłby także funkcję kontrolno-informacyjną. Funkcja ta powinna przejawiać się z jednej strony – w kontrolowaniu wykonywania przez skazanego nałożonych obowiązków, jego funkcjonowania w środowisku rodzinnym, radzenia sobie w różnych sytuacjach życiowych, a z drugiej – na składaniu sądowi okresowych sprawozdań z wykonywanego nadzoru. W tym pierwszym przypadku sprawowana kontrola sądowa będzie dodatkowym czynnikiem motywującym do postępowania w zgodzie z zasadami ustalonymi wspólnie z kuratorem.

Z kolei składanie sądowi przez kuratora sprawozdania z wykonywanego dozoru miałyby potrójne znaczenie. Po pierwsze, z uwagi na fakt, że środki karne, podobnie jak kary, orzeka się na z góry określony czas, informacje przekazywane sądowi ze sprawowanego dozoru służyłyby kontroli wykonywania obowiązków przez kuratora. Sąd mógłby w każdym czasie zażądać informacji od kuratora, które dotyczyłyby czynności wykonywanych przez niego wobec skazanego. Po drugie, obowiązek składania sprawozdania sprawiałby, że sprawozdanie stanowiłoby element kontrolno-dyscyplinujący pracy kuratora. Ważne jest bowiem to, aby w okresie sprawowanego dozoru kurator podejmował faktyczne oddziaływania wobec skazanego. W omawianym kontekście bardzo istotne jest to, aby zerwać z dominującym w obowiązującym stanie prawnym dotychczas, jednowymiarowym charakterem pracy kuratora, opartym głównie o kontrolę zachowania podopiecznego, gdyż nierzadko to źle wykonywany lub pozorowany dozór prowadzi do nieskuteczności orzeczonego środka. Wreszcie po trzecie, sprawozdanie przedkładane sądowi z realizacji nadzoru byłoby podstawą do oceny zachowania skazanego.

W założeniu proponowanego rozwiązania kurator miałby realizować czynności składające się na funkcję, którą określiłem jako edukacyjno-kreującą. Otóż, charakter zadań przewidzianych dla kuratora przepisami prawa wymaga od niego podejmowania różnego rodzaju czynności w stosunku do osób lub podmiotów, z którymi styka się on w związku z działaniami podejmowanymi wobec podopiecznego. Jednakże czynności te nie muszą być określone w przepisach prawa, choć ich podejmowanie ściśle łączy się z realizacją zadań ustawowych kuratora.

Precyzyjniej rzecz ujmując, chodzi o osoby, z którymi kurator ma styczność przy okazji wykonywania czynności wobec podopiecznych (np. z członkami rodziny podopiecznego, osobą nadzorującą po stronie pracodawcy wykonywanie przez skazanego nieodpłatnej pracy na cele społeczne, czy też z osobą pracującą w instytucji, do której w ramach orzeczonych obowiązków ma uczęszczać podopieczny, np. w ramach terapii, kształcenia zawodowego). Kontaktując się z tymi osobami, kurator realizuje także określoną funkcję. Jego działania wobec tych osób polegają bowiem na kształtowaniu ich świadomości w zakresie obejmującym problemy podopiecznego i wyznaczonym przez ramy współdziałania z nim. Kurator, w ramach realizacji zadań wynikających z określonych środków oddziaływania na podopiecznych, może w pewnym sensie edukować te podmioty w procesie budowania właściwych interakcji z podopiecznym poprzez uświadamianie złożoności problemów i potrzeb jego podopiecznego. Taki sposób oddziaływania może mieć miejsce np. w stosunku do członków rodziny podopiecznego w ramach sprawowanego dozoru. Kurator, kontrolując zachowanie skazanego w jego miejscu zamieszkania i w sytuacji kontrolowania wykonywania nieodpłatnej pracy na cele społeczne, może uświadamiać przedstawiciela pracodawcy, u którego praca ta ma być wykonywana, w zakresie potrzeb skazanego w stosunku do innych ludzi. Podobnie, w przypadku wizyty kuratora w miejscu zamieszkania skazanego w celu uzyskania zgody osób mieszkających wspólnie ze skazanym na zainstalowanie urządzeń potrzebnych do wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego. W takiej sytuacji, oprócz formalnego uzyskania zgody, praktycznie w każdym przypadku kurator będzie wyjaśniał zasady odbywania tej kary i związane z tym konsekwencje dla skazanego, a przede wszystkim wynikające z tej kary ograniczenia. Poprzez kształtowane świadomości tych osób ich rola w procesie wchodzenia podopiecznego do normalnego życia w społeczeństwie, w zgodzie z jego zasadami, stymuluje jednocześnie ich działania na rzecz realizacji pożądaných celów, przez co zwiększa szansę na sukces w tym zakresie.

Jak wynika z powyższego, osiągnięcie zasadniczego celu oddziaływania wobec dozorowanych zależy także od innych niż kurator osób uczestniczących zarówno w ich życiu (np. członków rodzin), jak również w procesie wchodzenia podopiecznych na drogę życia zgodnego z zasadami społecznymi (np. osób nadzorujących z ramienia pracodawcy, u którego skazani odbywają karę ograniczenia wolności w postaci nieodpłatnej pracy na cele społeczne lub terapeuty w związku z terapią, do której został zobowiązany podopieczny). Dlatego kurator może w ramach wykonywanych czynności kształtować świadomość tych osób i tym samym motywować ich do określonych działań, jak też stymulować zmianę tych działań. Wydaje się, że obecnie zbyt małą wagę przykładają do oddziaływania nie tylko na sprawcę przestępstwa, ale również na środowisko, w którym funkcjonuje.

Przedstawiając niniejsze założenia, należy bardzo jasno podkreślić, że proponowane rozwiązanie nie koresponduje z uchylonym w 2011 r. art. 167 k.k.w., na podstawie którego skazany zwalniany z zakładu karnego mógł zwrócić się do sądu penitencjarnego z wnioskiem o orzeczenie wobec niego dozoru kuratora sądowego. Obowiązujące wówczas rozwiązanie prawne, stosowane w niewielu przypadkach, było źle oceniane

przede wszystkim przez samych kuratorów sądowych sprawujących dozór nad zwalnianymi z zakładów karnych m.in. dlatego, że dozór nie był sprzężony z jakąkolwiek odpowiedzialnością podopiecznych za niepodporządkowywanie się jego warunkom, co prowadziło do sytuacji, w których kuratorzy nie mieli narzędzi do egzekwowania realizacji nałożonych na podopiecznych obowiązków. Podopieczni często wykorzystywali kuratorów do wykonywania czynności niemających związku z pokonywaniem trudności w społecznej readaptacji (np. robienie zakupów podopiecznym)⁹.

3. Dyrektywy wymiaru nowego środka karnego

Środek karny w postaci dozoru kuratora sąd mógłby orzec za zgodą skazanego lub na jego wniosek, wobec sprawcy drobnego przestępstwa zagrożonego alternatywnie karą grzywny, ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności, a zwłaszcza gdy sąd decyduje się na orzeczenie kary grzywny oraz w przypadkach określonych w art. 59 k.k., gdy decyduje o odstąpieniu od wymierzenia sprawcy kary i ograniczeniu reakcji do samoistnego zastosowania środka karnego. Oczywiście warunkiem orzeczenia środka karnego w postaci dozoru kuratora zarówno łącznie z karą grzywny, jak i samoistnie byłaby pozytywna prognoza kryminologiczna co do danego sprawcy, a więc jeżeli postawa sprawcy, okoliczności popełnienia przestępstwa, jego dotychczasowy sposób życia uzasadniałyby przypuszczenie, że orzeczenie tego środka karnego jest wystarczające dla osiągnięcia wychowawczo-resocjalizacyjnego celu kary, a przede wszystkim do zapobieżenia powrotowi do przestępstwa.

Wprowadzenie nowego środka karnego w postaci dozoru kuratora wydaje się szczególnie uzasadnione i przydatne w karaniu młodocianych sprawców przestępstw, i to z kilku powodów.

Po pierwsze, z uwagi na ich młody wiek i bardzo często jeszcze nie w pełni ukształtowaną osobowość oraz pewną społeczną niedojrzałość. Otóż, z przeprowadzonych przeze mnie badań nad nieletnimi sprawcami czynów przestępnych, skazanymi wyjątkowo na podstawie art. 10 § 2 i 3 k.k. na bezwzględną karę pozbawienia wolności, wynika, że w większości orzeczeń psychologiczno-penitencjarnych stwierdza się m.in. niewykształconą jeszcze w pełni osobowość czy też niepełną internalizację właściwych norm społecznych, co pozwala uznać, że sprawcy ci, którzy byli poddawani odpowiednim badaniom w izolacji penitencjarnej, cechują się pewnym stopniem niedojrzałości¹⁰. Podobnie jest w przypadku sprawców młodocianych, którzy dopuścili się przestępstwa między 17 a 21 rokiem życia i odpowiadają za nie, nie mając ukończonych 24 lat. Oni również mają nie w pełni ukształtowaną osobowość i charakteryzują się

⁹ Zob. szerzej: T. Bulenda, R. Musidłowski, *Wykonywanie dozoru orzeczonego na wniosek skazanego – readaptacja społeczna na podstawie art. 167 k.k.w.* [w:] *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, red. J. Zagórski, „Biuletyn RPO”, Warszawa 2008, s. 235 i n.

¹⁰ Zob. szerzej: P. Kobes, *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich*, Warszawa 2015, s. 128 i n.

częściową niedojrzałością psychospołeczną, a więc jest uzasadnione i celowe poddanie ich wzmożonym oddziaływaniom wychowawczym realizowanym przez kuratorów metodą indywidualnych przypadków. Badania z ostatnich lat wskazują, że człowiek w pełni osiąga dojrzałość dopiero w wieku 25–26 lat. W tym wieku w pełni zostają rozwinięte ośrodki mózgowie odpowiedzialne za rozumowanie i rozwiązywanie problemów¹¹. Nieukształtowana jeszcze, a tym samym stosunkowo „plastyczna” osobowość skazanego może zostać skutecznej wykorzystana w drodze działań resocjalizacyjnych do wykształcenia w takim podopiecznym właściwych wzorców zachowania. Inaczej mówiąc, kurator ma szansę optymalnie zagospodarować tę wolną przestrzeń w sferze rozwoju psychospołecznego.

Po drugie, karanie i wykonanie kary pozbawienia wolności wobec młodocianych wiąże się z dużym zagrożeniem wystąpienia negatywnych skutków prizonizacji, co może prowadzić do bardzo utrudnionego powrotu do normalnego życia w społeczeństwie, a w efekcie – do zwiększonego ryzyka recydywy.

Po trzecie, młodociani stanowią wysoki odsetek przestępczości dorosłych¹². Stworzenie możliwości objęcia proponowanym środkiem tej bardzo licznej grupy sprawców przestępstw stanowiłoby niewątpliwie istotną zmianę w polityce kryminalnej państwa, polegającą na częściowym złagodzeniu represyjności karnej na rzecz oddziaływań resocjalizacyjno-pomocowych wobec tej grupy przestępców i byłoby zgodne ze sformułowaną w art. 54 § 1 k.k. dyrektywą szczególną wymiaru kary nieletnim i młodocianym, która powinna być przede wszystkim ukierunkowana na wychowanie takiego młodego sprawcy). Wychowanie niewątpliwie wiązałoby się z ograniczeniem ich recydywy w dużo wyższym stopniu, niż karanie karami kryminalnymi.

W omawianym kontekście chodzi o kategorię sprawców drobnych przestępstw o stosunkowo niewysokim poziomie demoralizacji, wykazujących niechęć lub nieumiejętność przestrzegania norm społecznych z uwagi na brak ich przyswojenia. Ponadto wskazywany środek karny mógłby być stosowany wobec tych sprawców przestępstw, których źródło popełnionego przestępstwa tkwi w deficycie pewnych czynników mających istotne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania społecznego. Przykładem tego stanu rzeczy mogą być osoby, które nie potrafią kontrolować emocji, osoby nieumiejące rozwiązywać konfliktów interpersonalnych inaczej jak poprzez siłę, w wyniku czego dopuściły się przemocy lub też osoby dopuszczające się przestępstw przeciwko mieniu (np. kradzieży – art. 278 § 3 k.k.) z uwagi na nieporadność życiową, i które w inny sposób nie są w stanie zapewnić sobie środków utrzymania.

Generalnie chodzi więc o taką kategorię sprawców przestępstw, których czyny inkryminowane są skutkiem czynników osobowościowych lub zewnętrznych (które mogą wiązać się nie tylko z osobą skazanego, ale także z jego otoczeniem), z którymi nie potrafią sobie poradzić. Ważne jest jednak to, aby sąd miał przeświadczenie, że kurator wspólnie ze skazanym jest w stanie te niekorzystne cechy lub czynniki wyeliminować.

¹¹ V. Konarska-Wrzosek, *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2014, s. 22.

¹² *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2019, s. 178.

Z kolei stworzenie możliwości orzeczenia środka karnego w postaci dozoru kuratora obok kary grzywny uzasadnione jest tym, że kara grzywny w swojej istocie z jednej strony jest karą najłagodniejszą, a z drugiej – zawiera w sobie tylko element dolegliwości o charakterze majątkowym¹³ za popełnione przestępstwo. Jest to również jedyna kara, z którą nie wiąże się żadne dodatkowe oddziaływanie resocjalizacyjne, ponieważ w istocie jedynym obowiązkiem skazanego jest zapłacenie określonej kwoty pieniężnej wynikającej z iloczynu liczby orzeczonych stawek oraz wartości kwotowej jednej stawki. Dlatego orzeczenie obok niej dozoru kuratora pozwoliłoby nie tylko zadać sprawcy dolegliwość, ale także kształtować jego zachowanie przez pewien czas w kierunku społecznie pożądanym. Kara grzywny orzekana jest za drobne przestępstwa, których sprawcy nie wykazują poważnych przejawów demoralizacji. Warto również dostrzec fakt, że najmniejsza powrotność do przestępstwa jest właśnie po orzeczeniu i wykonaniu kary grzywny¹⁴.

Jak wynika z zaproponowanych dyrektyw wymiaru środka karnego w postaci dozoru kuratora, konieczną przesłanką materialnoprawną jest pozytywna prognoza kryminologiczna sądanego przestępcy. Chodzi bowiem o to, aby cel indywidualnoprewencyjny w postaci zapobieżenia ponownemu popełnieniu przestępstwa został osiągnięty poprzez oddziaływanie resocjalizacyjne, a nie odstrasżające. Dlatego sąd, decydując się na orzeczenie proponowanego środka karnego, musi mieć przekonanie, że problemy skazanego, źródło jego demoralizacji mogą zostać skutecznie rozwiązane w wyniku oddziaływania kuratora, który wspólnie ze skazanym w formie pracy metodą indywidualnych przypadków pomoże przewyciężyć skazanemu jego problemy, które utrudniają lub uniemożliwiają mu życie zgodne z normami społecznymi, w tym prawnokarnymi, lub też wzmocnić jego pozytywne cechy, dzięki którym nie wejdzie ponownie w konflikt z prawem.

Kolejną przesłanką pozwalającą na orzeczenie nowo proponowanego środka karnego jest jego akceptacja ze strony skazanego. Z uwagi bowiem na to, że zasadniczą funkcją dozoru kuratora w projektowanym rozwiązaniu ma być funkcja wychowawczo-resocjalizacyjna, której treścią byłoby zgodne, wspólne działanie kuratora i skazanego, musi istnieć dobrowolność ze strony skazanego na poddanie się temu oddziaływaniu. Skazany musi chcieć pomocy kuratora w ograniczeniu wpływu tych elementów jego osobowości albo otoczenia, które nie pozwalają mu na funkcjonowanie w społeczeństwie zgodnie z jego normami. Skazany musi widzieć sens tej współpracy i ją akceptować. Nie można bowiem pomóc komuś, kto tej pomocy nie chce. To jedno z podstawowych założeń proponowanego rozwiązania. Środek karny w postaci dozoru kuratora musi być akceptowany i pożądanym przez skazanego. Wyrazem tej akceptacji jest wnioskowanie do sądu o jego orzeczenie albo wyrażenie zgody w przypadku, gdyby sąd z własnej inicjatywy chciał go orzec.

¹³ Por. M. Królikowski, R. Zawłocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 328.

¹⁴ T. Szymanowski, *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017, s. 162.

Proponowany środek karny nie powinien być orzekany wobec sprawców przestępstw nieumyślnych lub przestępstw umyślnych, popełnionych incydentalnie, bez stwierdzonych u sprawcy przejawów niedostosowania społecznego. Taki środek jest wówczas bezcelowy, a ponadto szkoda potencjału kuratora na oddziaływania wychowawcze wobec człowieka, względem którego oddziaływania takie są zbędne, a jedyną podstawą do wymierzenia mu środka penalnego był fakt popełnienia przestępstwa, który nie wiąże się z jego demoralizacją (np. spowodowanie wypadku samochodowego przez sprawcę, który incydentalnie naruszył zasady ostrożności, choć w życiu codziennym jest osobą żyjącą w zgodzie z normami społecznymi).

4. Prawa i obowiązki kuratora wykonującego dozór w ramach środka karnego

Kurator sprawujący dozór nad skazanym powinien zachować wszystkie uprawnienia wynikające z przepisów ustawy o kuratorach sądowych¹⁵, szczególnie przepisu art. 9 u.k.s. zawierającego niejako podstawowe instrumenty umożliwiające realizację zadań określonych prawem.

Jednakże zakres praw i obowiązków kuratora sprawującego dozór powinien obejmować możliwość realizacji funkcji diagnostycznej, wychowawczo-resocjalizacyjnej, profilaktycznej, kontrolno-informacyjnej oraz edukacyjno-kreującej. Dlatego w celu realizacji funkcji diagnostycznej, będącej punktem wyjścia do wszelkich późniejszych oddziaływań, kurator powinien mieć w szczególności prawo lub obowiązek m.in.:

- a) zaznajomienia się ze wszystkimi aktami sprawy skazanego, zarówno sądowymi, penitencjarnymi, jak również specjalistycznymi opiniami wydawanymi w jego sprawie;
- b) rozpoznania i zdiagnozowania sytuacji osobistej oraz rodzinnej skazanego;
- c) nawiązywania i utrzymywania kontaktów z rodziną skazanego, w tym prawa do żądania wszelkich informacji dotyczących sytuacji rodzinnej, jak również samego skazanego, wstępu do mieszkania, w którym przebywa skazany;
- d) zasięgnięcia w razie potrzeby informacji o skazanym od Policji, instytucji samorządowych, organów administracji rządowej, pracodawcy, jak również od innych instytucji czy organizacji o charakterze leczniczym czy terapeutycznym, zajmujących się pośrednictwem pracy, pomocą społeczną.

Natomiast w celu realizacji zasadniczej dla omawianego środka funkcji wychowawczo-resocjalizacyjnej obowiązkiem kuratora powinno być m.in.:

- a) zaplanowanie i sporządzenie planu oddziaływania resocjalizacyjnego opartego na metodzie indywidualnych przypadków i jego realizacja, jak również dokonywanie w nim korekt w razie pojawienia się takiej potrzeby;

¹⁵ Ustawa o kuratorach sądowych z dnia 27 lipca 2001 r. (Dz. U. Nr 98, poz. 1071; dalej: u.k.s.).

- b) utrzymywanie stałego kontaktu ze skazanym, a przynajmniej dwa razy w miesiącu odbywanie bezpośrednich spotkań ze skazanym;
- c) współpraca w razie potrzeby z instytucjami terapeutycznymi lub leczniczymi, w szczególności z tymi, które zajmują się leczeniem i terapią osób uzależnionych od alkoholu, środków odurzających lub w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, czy też z instytucjami lub organizacjami zajmującymi się m.in. pomocą społeczną czy też pośrednictwem pracy.

Z kolei w ramach realizacji funkcji kontrolno-informacyjnej kurator powinien mieć prawo do:

- a) żądania w każdym czasie informacji od skazanego i udostępnienia przez niego dokumentów na temat wykonywania nałożonych na niego obowiązków, trybu życia, pracy, jak również innych informacji pozwalających na dokonanie oceny funkcjonowania skazanego podczas dozoru;
- b) żądania powyższych informacji od rodziny skazanego, jego pracodawcy, otoczenia sąsiedzkiego i innych podmiotów, z którymi skazany ma kontakt w trakcie wykonywania środka karnego (np. od pracodawcy, instytucji szkoleniowej, instytucji wsparcia socjalnego);
- c) do udzielenia skazanemu pisemnego upomnienia w przypadku uchylania się od dozoru.

Realizując funkcję edukacyjno-kreującą, kurator powinien mieć prawo m.in. do:

- a) współpracy z podmiotami pozostającymi w interakcji ze skazanym (np. rodziną skazanego, wychowawcą w szkole, na kursie dokształcającym, z pracodawcą, instytucjami zajmującymi się wsparciem socjalnym);
- b) udzielania tym podmiotom wskazówek i zaleceń dotyczących postępowania ze skazanym.

W kontekście proponowanego rozwiązania powstaje dość ważny problem związany z możliwościami oddziaływania kuratora sądowego na członków rodziny skazanego, a tym samym realizowania funkcji edukacyjno-kreującej. Z uwagi na fakt, że kara kryminalna ze swojej istoty wymierzana jest wyłączenie sprawcy, a nie jego rodzinie, choć oczywiście nie pozostaje bez wpływu na nią, to na gruncie proponowanych rozwiązań nie można zastosować podobnego mechanizmu oddziaływania na rodzinę skazanego, jaki istnieje w postępowaniu z nieletnimi. Należy jednakże akcentować konieczność ścisłego kontaktu kuratora z rodziną, w ramach którego kurator miałby możliwość ukazywania członkom rodziny skazanego jego problemów, które mogłyby być również rozwiązywane dzięki zaangażowaniu osób jemu najbliższych. Taka aktywność kuratora mogłaby również posłużyć do próby wyeliminowania tych elementów funkcjonowania rodziny, które mają wpływ na negatywne postawy społeczne skazanego.

W ramach omawianej propozycji otwartą kwestią pozostaje pytanie, czy kurator ten miałby prawo nakładania na skazanego takich obowiązków, jakie sąd może nałożyć, np. orzekając warunkowe umorzenie postępowania karnego lub warunkowe zawieszenie wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności, wymienione w art. 72 k.k.

Można przyjąć, że w ramach dozoru kuratora jako samoistnego środka karnego kurator miałby prawo samodzielnie nakładać na skazanego niektóre obowiązki ujęte we

wskazanym przepisie, które nie miałyby zabarwienia represyjnego, a bardziej charakter wychowawczo-resocjalizacyjny. Przyjmując takie rozwiązanie, kurator mógłby nałożyć samodzielnie następujące obowiązki: informowania o przebiegu wykonywania omawianego środka karnego, przeproszenia pokrzywdzonego, wykonywania pracy zarobkowej, nauki lub przygotowania się do zawodu, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, a także zobowiązać do innego stosownego postępowania w celu zapobieżenia ponownemu popełnieniu przestępstwa przez skazanego.

Kurator mógłby mieć również prawo nakładania na skazanego obowiązku powstrzymania się od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami, czy też zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób w przypadku, gdy podopieczny został skazany za przestępstwo związane z przemocą domową.

Z kolei właściwy do nakładania innych obowiązków byłby sąd. Ponadto należy pamiętać, że sąd sprawuje następczą kontrolę nad wykonywaniem kar i środków karnych (art. 169a k.k.w.). W związku z tym skazanemu przysługiwałoby prawo składania zażalenia do sądu na decyzje podjęte przez kuratora w omawianym zakresie.

Przyznanie kuratorowi uprawnień w zakresie nakładania na skazanego określonych obowiązków wydaje się spójne z istotą dozoru kuratora jako środka karnego. Kurator, jako organ postępowania wykonawczego odpowiedzialny za resocjalizację skazanego, powinien mieć pewną swobodę w zakresie postępowania ze skazanym. Kurator musi mieć możliwość elastycznego reagowania na różne sytuacje mogące pojawiać się w czasie wykonywania dozoru. Ponadto nadanie kuratorowi uprawnień w tym zakresie z jednej strony odciąży sąd, a z drugiej – nie będzie angażowało skazanego w procedury wykonawcze, a przede wszystkim w postępowanie sądowe. Tym samym, proponowane rozwiązanie odformalizuje w pewnym zakresie wykonywanie opisywanego środka karnego.

5. Prawne skutki uchylania się skazanego od poleceń nakładanych przez kuratora sądowego

Pomimo że proponowany środek karny w swoim założeniu miałby się opierać na dobrowolności poddania się dozorowi kuratora przez skazanego, to nie można wykluczyć sytuacji, w których sprawca po pewnym czasie będzie się uchylał od jego realizacji, np. poprzez nierespektowanie nakazów lub zakazów wydanych przez kuratora w ramach przyznanych mu w tym zakresie kompetencji lub będzie naruszał porządek prawny w inny sposób niż popełnienie kolejnego przestępstwa. Taka postawa skazanego będzie skutkowała tym, że dalsza realizacja omawianego środka karnego stanie się bezcelowa. Dlatego wprowadzenie do katalogu środków karnych nowego środka wymaga również uwzględnienia wspomnianych wyżej sytuacji.

W takim przypadku miałyby zastosowanie przepisy obligujące kuratora do udzielenia skazanemu pisemnego upomnienia, jak to ma miejsce w sytuacji naruszenia przez skazanego porządku prawnego lub uchylania się od realizacji orzeczonych obowiązków przy odroczeniu albo przerwie w wykonywaniu kary pozbawienia wolności (zob. art. 174 § 3 k.k.w.).

Jednakże taki sposób motywowania skazanego do respektowania nakazów i zakazów kuratora może okazać się niewystarczający. Dlatego w omawianym kontekście wydaje się także zasadne wprowadzenie nowego przestępstwa do kodeksu karnego polegającego na uchylaniu się skazanego od poleceń kuratora.

Kodeks karny penalizuje w art. 244 k.k. niestosowanie się do nakazów, obowiązków albo zarządzeń nałożonych na skazanego w drodze orzeczenia sądowego. Z kolei art. 244a k.k. zawiera przestępstwo naruszenia zakazu wstępu na imprezę masową. Jednakże przepisy te, a przede wszystkim art. 244 k.k., nie dają możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności karnej osoby, która nie stosuje się do zakazów lub poleceń kuratora sądowego wydawanych w ramach proponowanego środka karnego, ponieważ inkryminowany jest czyn polegający na niestosowaniu się do orzeczenia sądu.

Należy zauważyć, że wysoka szkodliwość społeczna nierespektowania poleceń kuratora przejawia się w tym, że takie zachowanie sprawcy godzi w prawidłowe funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości, stanowiąc jednocześnie przejaw lekceważenia orzeczeń sądu wydawanych w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej, a także kuratorów sądowych jako funkcjonariuszy publicznych wykonujących zadania w imieniu państwa (w tym przypadku wykonujących orzeczenia sądów), a tym samym godzą w powagę i prestiż instytucji państwa¹⁶.

Ratio legis dla wprowadzenia do k.k. przepisu określającego zasady odpowiedzialności karnej za uchylanie się od obowiązków nakładanych przez kuratora w ramach postulowanego środka karnego jest osiągnięcie celu indywidulanoprewencyjnego i generalnoprewencyjnego. Realizacja pierwszego celu polegałaby na tym, że możliwość poniesienia surowszych konsekwencji prawnych związanych z uchylaniem się od wykonywania środka karnego stanowiłaby czynnik motywujący do przestrzegania poleceń kuratora, dzięki czemu miałyby szansę zostać osiągnięte cele wynikające z istoty dozoru kuratora jako środka karnego.

Z kolei cel ogólnoprewencyjny wiązałby się ze skierowaniem do społeczeństwa przekazu, że nierespektowanie poleceń kuratorów sądowych wykonujących orzeczenie sądu nie pozostaje bez prawnych konsekwencji. Uchylanie się od nich nie tylko godzi w powagę sądu i kuratora, ale przede wszystkim niweczy duży potencjał resocjalizacyjny, jaki ten środek w sobie zawiera.

Dlatego, mając na względzie powyższe, *de lege ferenda* przestępstwo niestosowania się do poleceń wydawanych przez kuratora mogłoby mieć następujące brzmienie:

¹⁶ Por. M. Szewczyk, W. Zontek, A. Wojtaszczyk [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 399. Zob. także: K. Wiak [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. *idem*, A. Grześkowiak, Warszawa 2014, s. 927.

„Kto nie stosuje się do nakazów, obowiązków albo zarządzeń zawodowego kuratora sądowego, wydawanych przez niego w ramach orzeczonego środka karnego dozoru kuratora, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do lat 2”.

Przypisanie odpowiedzialności karnej na podstawie nowo proponowanego przestępstwa będzie możliwe jedynie wówczas, gdy wykazane zostanie naruszenie obowiązku lub nakazu w takim zakresie, w jakim ów obowiązek lub nakaz został wydany na podstawie obowiązującego prawa¹⁷. Tym samym naruszony obowiązek lub zakaz będzie musiał być wydany jedynie w zakresie kompetencji zawodowego kuratora sądowego.

Przez rażące naruszenie porządku prawnego należy rozumieć uporczywe, świadczące o złej woli naruszanie przepisów z różnych dyscyplin prawa (np. dopuszczanie się umyślnego wykroczenia, naruszanie norm prawa administracyjnego, itp.)¹⁸. Przy ocenie stopnia naruszenia porządku prawnego istotne znaczenie będzie miał związek pomiędzy tym naruszeniem a przestępstwem, za popełnienie którego wobec skazanego został orzeczony dozór kuratora¹⁹.

Zakończenie

Zaproponowane rozwiązanie nowego środka karnego w postaci samoistnego dozoru kuratora sądowego może nie tylko wzbogacić system środków karnych. Stanowić może również przyczynek do kontynuowania i pogłębiania badań nad skuteczniejszym wykorzystaniem potencjału kuratora sądowego w nurcie polityki kryminalnej odchodzącej od represji na rzecz pomocy sprawcy przestępstwa w skutecznym powrocie do życia społecznego.

Przedstawione rozwiązanie uwzględnia bowiem możliwość wykorzystania potencjału zawodowych kuratorów sądowych, cechujących się wysokim stopniem profesjonalizacji, o coraz wyższym statusie zawodowym, aby z większą niezależnością, ale i zarazem z większą odpowiedzialnością mogli zaangażować się w proces powrotu przestępców do normalnego życia społecznego, wykorzystując przede wszystkim metody i techniki pedagogiczne.

¹⁷ Por. M. Szewczyk, W. Zontek, A. Wojtaszczyk [w:] *Kodeks...*, s. 401.

¹⁸ Por. *ibidem*, s. 323.

¹⁹ Por. A. Zoll, *Komentarz do art. 1–116 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, t. 1, s. 1018.

Literatura

- Bulenda T., Musidłowski R., *Wykonywanie dozoru orzeczonego na wniosek skazanego – readaptacja społeczna na podstawie art. 167 k.k.w.* [w:] *Wykonywanie środków probacji i readaptacji skazanych w Polsce*, „Biuletyn RPO”, red. J. Zagórski, Warszawa 2008.
- Gaberle A., *Problemy zapobiegania przestępczości* [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, red. Z. Cwiąkalski, M. Szewczyk, S. Waltoś, A. Zoll, Kraków 1994.
- Giezek J., *O sankcjach alternatywnych oraz możliwości wyboru rodzaju wymierzanej kary*, „Palestra” 2015, nr 7–8.
- Kobes P., *Funkcje kuratora w polityce kryminalnej*, Warszawa 2019.
- Kobes P., *Orzekanie i wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec nieletnich*, Warszawa 2015.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2014.
- Konarska-Wrzosek V., *Dyrektywy wyboru kary w polskim ustawodawstwie karnym*, Toruń 2002.
- Konarska-Wrzosek V. [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, Warszawa 2015.
- Konarska-Wrzosek V., *Prawny system postępowania z nieletnimi w Polsce*, Warszawa 2014.
- Królikowski M., Zawłocki R., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
- Małecki M., *Sekwencja krótkoterminowej kary pozbawienia wolności (art. 37b k.k.) – zagadnienia podstawowe*, „Palestra” 2015, nr 7–9.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2019.
- Szewczyk M., Zontek W., Wojtaszczyk A. [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Szymanowski T., *Prawo karne wykonawcze z elementami polityki karnej i penitencjarnej*, Warszawa 2017.
- Zalewski W., *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006.
- Zoll A., *Komentarz do art. 1–116 k.k.* [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. *idem*, t. 1.

Streszczenie

Paweł Kobes

Samoistny dozór kuratora sądowego – propozycja nowego środka karnego

Zmieniające się tendencje w polityce kryminalnej polegające przede wszystkim na stopniowym odchodzeniu od represyjnego oddziaływania na sprawców przestępstw w kierunku ułatwiania im powrotu do normalnego życia społecznego oraz rosnąca pozycja zawodowa kuratorów sądowych stwarzają przed tymi ostatnimi nowe możliwości postępowania z przestępcami. Jedną z nich jest stworzenie nowego środka karnego w postaci samoistnego dozoru kuratora sądowego nad przestępcą. W ramach takiego dozoru zawodowy kurator sądowy mógłby przede wszystkim realizować działania resocjalizacyjne z uwzględnieniem szerokiej autonomii kuratora.

Summary

Paweł Kobes

Probation officer's independent supervision – a proposal for a new penal measure

The changing tendencies in criminal policy, consisting primarily of a gradual departure from repressive measures imposed on perpetrators of crimes towards means facilitating their return to normal life in society, as well as the growing professional position of probation officers provide them with new opportunities for dealing with criminals. One of such opportunities is the introduction of a new penal measure in the form of the in-house supervision of the probation officer over a criminal. Under such supervision, a professional probation officer could, within his autonomy, implement resocialisation measures that are necessary for the efficiency of the resocialization process.

Słowa kluczowe: kurator, polityka kryminalna, środki karne, resocjalizacja, przestępczość
Keywords: probation officer, criminal policy, penal measures, resocialization, crime